

HELICOPTERVIEW nr. 23

De arbeidsverhoudingen in de publieke sector van bovenaf gezien

De Albeda Leerstoel richt zich op de arbeidsverhoudingen in de publieke sector. Op dat terrein is sprake van tal van ontwikkelingen. In de in beginsel tweewekelijkse rubriek "*Helicopterview*" signaleer ik vanuit de Albeda Leerstoel al dat soort ontwikkelingen en voorzie deze van commentaar.

Vandaag de 23e aflevering over de voortgang van het Regeerakkoord.

Thema: arbeidsverhoudingen publieke sector.

7.2013

Prof.mr. Roel Bekker

De voortgang van het Regeerakkoord: stand per 15 mei 2013

Zoals aangekondigd volgen we eens in de twee à drie maanden de voortgang van het Regeerakkoord, voorzover dat betrekking heeft op de Arbeidsverhoudingen in de publieke sector. Daarbij hanteren we het stramien dat in Helicopterview nr. 15 is ontvouwd en dat bestaat uit vijf verschillende categorieën. Deze keer de voortgang na ruim een half jaar. Voor de monitoring wordt gebruik gemaakt van publieke bronnen. Waar geen informatie beschikbaar is, wordt contact opgenomen met de desbetreffende departementale Afdeling Voorlichting. Dat laatste is nu in drie gevallen gedaan: BZK, OCW en V+J. Alleen OCW heeft teruggebeld (n.a. v. de BAPO), overigens met de mededeling dat er geen nieuws was. Vlak voor het afsluiten van deze monitor verscheen de Hervormingsagenda Rijksdienst van minister Blok. In een volgende Helicopterview zal daar nader bij worden stilgestaan, in deze aflevering is er maar zijdelings naar gekeken.

1. De omvang

In mei 2013 is de Jaarrapportage Bedrijfsvoering Rijk 2012 uitgebracht. Een indrukwekkend rapport dat een goed beeld geeft van de stand van zaken van de bedrijfsvoering en dus ook van de omvang van het rijk. Het blijft altijd nog een beetje puzzelen om de cijfers goed met elkaar te kunnen vergelijken. Zo zitten de Hoge Colleges van Staat nog steeds in de Sector Rijk, waar verder de ministeries in zitten (die je dus zeker niet moet verwarren met de Hoge Colleges). Maar dan weer niet het ministerie van Defensie en ook niet de Krijgsmacht. Bij de Sector Rijk staat ook de rechtspraak die als categorie eveneens voorkomt in de Sector RM (Rechterlijke Macht). Maar de eerste groep is waarschijnlijk het op de begroting van Justitie staande ondersteunende personeel en de tweede zijn de rechters. De ZBO's en de Politie zijn eveneens apart vermeld.

Er valt een aantal zaken op. De daling bij de ministeries is nog steeds heel behoorlijk: van 115.567 fte in 2009 naar 109.098 in 2012, met de kanttekening dat in 2010 OCW gegroeid is met 1400 fte die afkomstig zijn van de Informatie Beheer Groep (IBG). Dus is de werkelijke daling bij de ministeries nog sterker geweest. Jammer is dat in de Jaarrapportage niet staat om hoeveel werkzame ambtenaren het gaat. Daardoor is niet duidelijk hoeveel mensen er werken bij het rijk en ook niet of er een ontwikkeling zit in de gemiddelde werktijd.

Bij de ZBO's lijkt in tegenstelling tot de ministeries de daling er wat uit te zijn. Dat geldt eigenlijk voor het geheel van de uitvoering. Voorzover dat althans goed te beoordelen is omdat de nuttige, vroegere onderverdeling naar beleid, handhaving, uitvoering en overhead niet meer goed zichtbaar is. Maar Defensie bijvoorbeeld, toch grotendeels uitvoering, daalt minder hard dan de sector Rijk. De Politie (uitvoering) is zelfs fors toegenomen. Opvallend is dat de Politie zoals gezegd nog steeds sterk groeit, dat het OM gelijk blijft en dat zowel het aantal rechters als het ondersteunend personeel daalt, net als trouwens het Gevangeniswezen. Dat lijkt ongerijmd.

De Hoge Colleges van Staat, inclusief dus de als het om afslanking van de ambtenaren gaat altijd kritische Tweede Kamer, zijn sinds 2009 gegroeid. Toegenomen is opvallend genoeg ook het totale personeelsbudget, althans van de 10 ministeries die deel uitmaken van de sector Rijk. Van 2011 op 2012 is het P-budget gegroeid, van € 7.380 mld. naar € 7.486 mld. Dat is dan weer wel zonder de Hoge Colleges van Staat, neem ik aan, want die hebben een eigen begroting die los staat van die van de departementen. Zo op het eerste gezicht lijkt het dus alsof de gemiddelde loonsom van de rijksambtenaren gestegen is van € 64.781 naar € 69.656, - . Dat zou in het licht van de nullijn opvallend zijn. Daar wordt voorzover ik kon nagaan geen verklaring voor gegeven. Die ligt wellicht in de stijging van sociale lasten en de pensioenlasten, maar ook in de vergrijzing van het personeelsbestand terwijl waarschijnlijk in 2011 nog niet de naar OCW overgekomen Informatie Beheer Groep in de budgetcijfers zat. Als we die factoren meerekenen, dan wordt het verschil ongetwijfeld kleiner. Maar niettemin is het opvallend. Het verklaart wellicht ook waarom de daling van externe inhuur nagenoeg tot stilstand is gekomen: ambtenaren zijn duurder dan externen. Bij externe bureaus is ongetwijfeld ook wel sprake van enige stijging van de kosten maar minder sterk. En bovendien zijn hun tarieven (en dus de kosten voor de opdrachtgever) redelijk constant of zelfs dalend, terwijl de loonkosten van ambtenaren kennelijk behoorlijk toenemen.

Conclusie: ondanks een aantal kanttekeningen is nog steeds sprake van een daling van de omvang van de ambtenarij bij het rijk. Maar zoals in de Jaarrapportage ook staat: dat is vooral het gevolg c.q. najlingseffect van de Programma's Vernieuwing Rijksdienst en Compacte Overheid, beide programma's van vorige kabinetten. Er is nog geen effect te zien van beleid van dit Kabinet.

De Algemene Rekenkamer plaatste in haar commentaar dan ook kritische vragen bij de haalbaarheid van verdere besparingen in het algemeen en verdere afslankingen in het bijzonder. Minister Blok, verantwoordelijk voor de Rijksdienst, onderschreef die bezwaren niet, en verwees enerzijds naar de versleuteling van besparingen over de departementen en anderzijds de toen nog in voorbereiding zijnde Hervormingsagenda, en stelde bovendien dat de komende maanden een aantal business cases zal worden afgerond. "Vooralsnog ga ik ervan uit dat de beoogde besparingen zich gewoon zullen voordoen", schreef de minister in zijn reactie op het Rekenkamerrapport, een uitspraak waarin vooral het woordje "gewoon" intrigeert.

Interessant in dit verband is het overzicht van het besparingspotentieel van het Programma Compacte Rijksdienst op pag.63 van de Jaarrapportage. Dat lijkt de aarzelingen van de Algemene Rekenkamer te bevestigen. Bij de ICT-infrastructuur wordt bijvoorbeeld een opbrengst geraamd van € 50 à 100 mln. wat door zijn grote bandbreedte wijst op nog onvoldragen plannen. Bij de inkoop wordt een opbrengst van € 180 mln. geraamd, met in een voetnoot de opmerking dat “de schatting nog wordt herijkt”. De derde grote opbrengst is € 135 mln. inkomensondersteuning burgers. Dat zijn de individuele toeslagen waarover Staatssecretaris Weekers in het recente debat over de Bulgarenfraude heeft aangekondigd dat hij de toetsing en handhaving aanzienlijk gaat intensiveren. Ook bij de verdere baten is enige waakzaamheid geboden. Het valt bijvoorbeeld op dat als verreweg de grootste opbrengst bij de rijksdienst opgevoerd wordt de besparingen door vereenvoudiging van de processen bij het UWV, een van de ZBO's waarvan eerder in de Jaarrapportage (pag. 17) is gesteld dat die niet “deel uitmaken van de personele en materiële uitgaven van het Rijk die in deze rapportage zijn opgenomen”. Dat is niet helemaal consistent.

In het regeerakkoord staat dat “de rijksoverheid goedkoper, flexibeler en efficiënter <gaat> werken, met minder bestuurlijke en ambtelijke drukte en regeldruk.Beleid en uitvoering worden vereenvoudigd, toezichtstaken en adviesfuncties samengevoegd, taken beëindigd of gedecentraliseerd...en deregulering met kracht voortgezet”. “Aanvullend op eerdere besparingen wordt binnen de rijksdienst in 2017 nog eens 900 miljoen omgebogen. De bezuiniging richt zich op vastgoed en huisvesting, basisregistraties en keteninformatie en de bedrijfsvoering bij zelfstandige bestuursorganen. ...Alle ministeries en ZBO's nemen deel aan rijksbrede shared service organisaties”.

In de Jaarrapportage wordt niet expliciet op al deze voornemens ingegaan wat wel nuttig zou zijn. Wel wordt over onderdelen informatie gegeven, bijvoorbeeld als het gaat om huisvesting. Maar voor de rest is het nogal zoeken, en ontbreekt in ieder geval informatie om de voortgang van de deregulering, taakbeëindiging, de bedrijfsvoering van de ZBO's en de fusie van toezichthouders te kunnen beoordelen (NB: de fusie van OPTA, NMA en Consumentenautoriteit was niet een voornemen van dit kabinet). De deregulering komt wel aan de orde in de brief van de minister van EZ e.a. van 25 april 2013. Die brief geeft een goede momentopname maar staat nog wel vol met aankondigingen van zaken die nog moeten worden aangepakt of gerealiseerd. Op de stand van zaken ten aanzien van de basisregistraties wordt wel ingegaan, onder andere in het zeer uitgebreide en informatieve overzicht van alle grote ICT-projecten. In de Jaarrapportage staat voorts dat het mooie project om een einde te maken aan arbeidsintensief beleid (bijvoorbeeld de ambtelijke capaciteit vretende individuele toeslagen) door het kabinet niet wordt voortgezet, overigens zonder nadere motivering.

Inmiddels is, op 22 mei 2013, de Hervormingsagenda Rijksdienst van minister Blok verschenen. Daarin komt ook de omvang van de Rijksdienst aan de orde, zij het dat de invalshoek vooral is dat er veel bespaard moet worden; het aantal ambtenaren waarmee de rijksdienst wordt verkleind is daar een gevolg van, het is niet het primaire doel om minder ambtenaren te hebben. Het gaat om goedkoper (en beter natuurlijk), niet om kleiner. De departementen hebben zelf de keuze hoe zij de gewenste besparingen realiseren. De sturing van de aanpak is ook geheel gericht op het halen van de financiële taakstellingen.

Vooruitlopend op een verdergaande analyse van de Hervormingsagenda een paar opmerkingen. Het valt op dat de grondslag weer is aangepast. Het gaat in de Hervormingsagenda om de Sector Rijk plus

de ZBO's. Maar niet om ook van het rijk deel uitmakende onderdelen als Defensie (zowel het ministerie als de krijgsmacht staan er buiten) en Politie (dat staat er niet expliciet maar we gaan daar maar van uit).

De Hoge Colleges van Staat doen dus wel mee in de Hervormingsagenda. En ook de ZBO's zij het dat er niet bij staat of nu alle ZBO's mee worden gerekend. Het aantal van 40.000 fte's als totaal van de ZBO's lijkt wat aan de lage kant. Maar misschien zijn de ZBO's die hun eigen inkomsten hebben (zoals het Kadaster, de RDW, het CBR en vele instellingen op agrarisch terrein), buiten beschouwing gelaten. Dat zou in het licht van de focus op alleen maar de budgettaire kant van de zaak niet onlogisch zijn.

Verder is ten opzichte van eerdere exercities de financiële grondslag wel erg breed geworden: het geheel van de personele en materiële uitgaven. In het verleden werd alleen gerekend met de personele uitgaven, die via het salarissysteem ook goed zijn te volgen. Maar sinds de aanpak-Compacte Overheid tellen ook de materiële uitgaven mee, die veel minder makkelijk grijpbaar zijn. Op zich maakt dat het bedrag waarop bespaard moet worden dubbel zo groot als wanneer alleen naar de P-uitgaven zou worden gekeken. Het is bovendien wel logisch als vooral het budget maatgevend is. Nadeel is wel dat er een heel lastig grijpbare component meetelt. Het is niet uit te sluiten dat departementen zich vooral richten op bezuinigingen in de materiële component, dat was ook in het jaarverslag 2012 te zien: het P-budget nam zelfs iets toe maar de daling zat in het M-budget. Voor die bezuinigingen heb je ook geen sociaal overleg nodig, dat scheelt. Daar kun je echter niet eindeloos mee door gaan en je kunt je ook makkelijk rijk rekenen. Daar attendeerde ook de Rekenkamer op. Het staat er in de Hervormingsagenda ook nogal vaag, er wordt gesproken over nieuwe initiatieven zoals "een steviger aanpak van vastgoed, nauwere samenwerking tussen partijen die inkomensondersteuning aan burgers bieden, een beter gebruik van basisregistraties, snellere bundeling van de backoffice subsidies en verdergaande digitalisering van de rijksdienst". Het realiseren van de vergrotende trap is in het algemeen vaak niet zo moeilijk, maar wel als dat € 4 mld. moet opleveren.

Een voorbeeld is de genoemde digitalisering van de overheid waar de Hervormingsagenda zwaar op inzet en waar veel kostenbesparingen van worden verwacht. De Hervormingsagenda is daarin nog niet erg concreet, het Jaarverslag was een stuk concreter maar kende wel grote bandbreedtes. Er moet wel veel meer bekend zijn dan er in de stukken staat want minister Plasterk liet op 26 mei 2013 weten dat het kabinet in 2017 een volledig digitale overheid wil hebben. "Volgens hem moet de digitalisering een jaarlijkse besparing kunnen opleveren van 300 à 400 miljoen euro"¹. Dat gaat dus om de hele overheid waar de rijksoverheid maar een deel van uitmaakt, grofweg gezegd een derde. Dus het is niet onredelijk de opbrengsten die Plasterk raamt in 2017 voor een derde toe te rekenen aan de besparingen bij het rijk op grond van de Hervormingsagenda. Dat is echter dus maar een bedrag van € 100 à € 135 mln., dus bij lange na niet het bedrag dat minister Blok in 2017 moet besparen (€ 4 mld.). Bovendien: we weten hoe voorzichtig we moeten omgaan met het incalculeren van besparingen als gevolg van automatiseringsprojecten, temeer daar veel vaak weglekt aan kwaliteitsverbetering. Plasterk zelf noemt in dat verband al de beveiliging die volgens hem "op orde" moet zijn maar dat kost wel wat. Er is niks tegen kwaliteitsverbetering natuurlijk, behalve als je hoofddoel is: minder budget.

¹ Nu.nl 26 mei 2013

Wat bij eerste lezing van de Hervormingsagenda ook opvalt is de worsteling van het willen doorvoeren van een verregaande integratie van de rijksdienst ("het concern Rijk" om het vreselijke begrip nog maar eens aan te halen) aan de ene kant maar tegelijkertijd het afzien van het wijzigen van de staatsrechtelijke structuur die juist het omgekeerde, de autonomie van de departementen, omvat. Het Kabinet heeft niet gekozen voor het versterken van de (bij een concern horende) centrale sturingsmacht, door bijvoorbeeld de Minister-President meer bevoegdheden te geven of als variant bevoegdheden te geven aan de minister voor Wonen en Rijksdienst. Die moet het doen met een beperkte toetsing van wat de departementen doen. Maar bij die departementen en met name hun begroting ligt het zwaartepunt, zo was het altijd en zo blijft het ook in deze Hervormingsagenda die in ieder geval dit niet hervormt. Ook valt op dat het DG OBR nauwelijks genoemd wordt in de agenda, alleen dat het enige jaren geleden is opgericht. Dat bevestigt de departementale invalshoek. Wel is een aantal SG's belast met departementsoverschrijdende klussen, zoals het aanpakken van de ZBO's en het adviesstelsel.

Conclusie: als het gaat om de concretisering van de voornemens over de omvang en kwaliteit van de overheid, en met name de rijksdienst, in het regeerakkoord, dan is het nog niet zo gemakkelijk om de voortgang te kunnen beoordelen. Een deel zit in de Jaarrapportage bedrijfsvoering maar daarbij gaat het overwegend om al eerder gestarte projecten. Dat deel ziet er over het algemeen goed uit. Nieuwe plannen zitten in de Hervormingsagenda maar bij eerste lezing roept die nogal wat vragen op. In ieder geval is nog een concretisering van veel plannen nodig. Wel geldt dat het Kabinet gekozen heeft voor een sterk budgettaire invalshoek, met een grote autonomie van de departementen hoe men de opgelegde besparingen gaat realiseren. Dat verlegt de discussie sterk naar de departementale begrotingsbehandeling. Wat dat betekent voor de centrale aanpak, zullen we moeten afwachten.

2. De organisatie

-De Randstadprovincie: geen nieuwe ontwikkelingen. De druk is een beetje van de ketel. Uit het oogpunt van kostenbesparingen is dit ook niet zo'n interessante operatie, vandaar wellicht.

-De voornemens om te komen tot gemeenten van minimaal 100.000 inwoners: ook daar lijkt de druk wat van de ketel en ziet het er niet naar uit dat de minister via wetgeving tot forcering over zal gaan.

-Doorlichting ZBO's: een rapport is in voorbereiding. Maar voor de goede verstaander is wel duidelijk welke kant het opgaat omdat staatssecretaris Teeven in zijn standpunt over het COA (brief van 10 april 2013) zich heeft laten leiden door een rapport van het van BZK deel uitmakende ABDTopconsult (in casu oud-SG Johan de Leeuw) waarin niet alleen op het COA werd ingegaan maar ook op de ZBO's in het algemeen. De Leeuw is ook verantwoordelijk voor het nog te verschijnen ZBO-rapport en dat zal naar men mag aannemen niet sterk afwijken van het rapport over het COA. Dat zou impliceren dat een groot deel van de ZBO's wordt omgevormd tot een van een ministerie deel uitmakend agentschap, en dat in ieder geval de Raden van Toezicht zullen verdwijnen. Overigens heeft de staatssecretaris van Justitie ten aanzien van het COA ook het nogal opportunistische standpunt ingenomen dat het COA nog ZBO blijft totdat ministeries dezelfde flexibiliteit hebben als ZBO's. Dat is natuurlijk ook interessant in het licht van de onder 1 genoemde voornemens dat juist de ZBO's zich moeten aanpassen aan de bedrijfsvoering van de ministeries, dus precies het omgekeerde. Het heeft tot dusver allemaal wat meer met politiek dan met ordelijke bedrijfsvoering te maken.

Over de voornemens ten aanzien van de ZBO's is onlangs door het Zijlstra Centre van de VU een interessant symposium georganiseerd waaraan wetenschappers, consultants, ambtenaren maar ook Kamerleden deelnamen. Bij een peiling onder de aanwezigen bleek eigenlijk dat niemand veel zag in het voornemen om over de hele linie van ZBO's weer ministerieonderdelen te maken. Niet duidelijk was welk probleem hiermee zou worden opgelost, terwijl het wel heel veel voeten in aarde heeft. Wellicht is dan ook nuttig dat dit voornemen aan de hand van de te verschijnen rapportage nog eens goed op zijn merites wordt beoordeeld.

-Opheffing product- en bedrijfschappen: in een brief van 1 mei 2013 zijn de minister en staatssecretaris uitgebreid hierop ingegaan. Zij kondigden aan dat "rond de zomer" (wat niet zo'n heel exacte tijdaanduiding is, RB) een "integrale intrekingswet" gereed zal zijn voor consultatie zodat "het wetsvoorstel eind van het jaar gereed zal zijn voor parlementaire behandeling". In de brief staat ook dat de publieke taken al op 1 januari 2014 zullen worden overgedragen (aan EZ)), vooruitlopend op de wet. Hoe men zich dat precies voorstelt, staat er niet bij, maar duidelijk is wel dat EZ er de vaart in wil houden.

-Terugbrengen aantal waterschappen naar 10 à 12: geen nieuws bekend.

-Samenvoeging toezichtstaken en adviesfuncties: als het om toezicht gaat is er geen nieuws te melden. Wel wordt in de brief van de minister van EZ e.a. van 25 april 2013 over de vermindering van de regeldruk ingegaan op de versterking van de informatie-uitwisseling tussen inspecties onderling, maar dat blijft steken bij het "verzamelen van goede voorbeelden en waar nodig nieuwe initiatieven ontplooiën", alsmede het stimuleren van het gebruik van Inspectieview. Dat laatste wordt niet toegelicht. Wat de adviesfuncties betreft: de draad is weer voorzichtig opgepakt om te komen tot een verkleining van het aantal adviescommissies, bijvoorbeeld door fusie van de ROB, RMO Onderwijsraad, Raad voor de Cultuur en Raad VGZ, als een sociaal-culturele tegenhanger van de Raad voor de Leefomgeving. Maar concrete voorstellen zijn er nog niet. De Hervormingsagenda geeft aan dat er een onderzoek is gestart maar de mogelijkheden de Kaderwet-adviesraden te clusteren en naar nut en noodzaak van de overige (ad hoc) commissies. Het onderzoek dat een paar jaar geleden is verricht en op grond waarvan het toenmalige kabinet tot groot ongenoegen van de adviesraden en trouwens ook nogal wat Kamerfracties besloot tot clustering (waar de Raad voor de Leefomgeving als enige uit is gekomen) is kennelijk niet meer actueel.

3. Arbeidsmarkt

-30% van de ABD bestaat in 2017 uit vrouwen: dat moet geen probleem zijn, het aandeel vrouwen is al gestegen van 18,2% in 2007 naar 25,7% in 2012, dus die laatste 4% zal in vier jaar wel lukken.

-Openstelling laagste loonschalen teneinde medewerkers in facilitaire functies in dienst te kunnen nemen: geen nieuws. Voor een inschatting van de haalbaarheid en voortgang van dit onderwerp volstaat onderstaande passage uit de Hervormingsagenda:

De ambitie om meer lage loonschalen bij de sector Rijk te realiseren zal geschieden via verschillende lijnen:

- *bij voorgenomen aanbestedingen wordt een vastgesteld sourcingkader toegepast (alleen als uitbesteden leidt tot een kwalitatief gelijke dienstverlening voor minder geld wordt uitbesteed);*
- *door een analyse van werkprocessen bij verschillende organisatieonderdelen kunnen eenvoudige elementen uit zwaardere functies bijeen worden gebracht (job-carving); het Functiegebouw Rijk*

zal, waar nodig, aangevuld worden met nieuwe functies in de loonschalen 1 t/m 4. Daarnaast gaat de sector Rijk uit van goed sociaal opdrachtgeverschap (zoals dat al in de code schoonmaak staat) met het uitgangspunt dat structureel werk zoveel mogelijk tot een vaste aanstelling – bij leverancier of Rijk – moet leiden. De sector Rijk zal het initiatief nemen om dergelijke codes ook af te spreken voor andere sectoren (bijvoorbeeld catering en beveiliging). Daarnaast hanteert de sector Rijk bij aanbestedingen de systematiek van social return.

Hier hoeft verder niets aan toegevoegd te worden. Er zullen niet veel ambtelijke schoonmakers komen, is mijn voorspelling.

4. Arbeidsvoorwaarden

-Nullijn 2012 en 2013: stilte alom. Doelstelling wordt gehaald.

-WNT-norm gaat van 130% naar 100% van een ministersalaris: geen nieuws.

-Onderzoek naar loonsombenadering: geen nieuws.

-Afschaffing in Onderwijs van BAPO en ruimte voor moderne arbeidsvoorwaarden: wel een paar pittige uitspraken van de minister en staatssecretaris van OCW maar verder geen concrete beleidsmaatregelen of wetsvoorstellen.

-Herziening functiegebouw Politie: geen nieuws.

5. Ambtenarenstatus

-Gelijktrekking ontslagrecht ambtenaren en werknemers buiten de overheid: geen nieuws. Wel bevat de Hervormingsagenda een curieuze passage over dit onderwerp: *“Het kabinetsvoornemen om de rechtspositie van ambtenaren te normaliseren, zal belemmeringen wegnemen voor uitwisseling met de markt. Tegelijkertijd roept het nieuwe vragen op zoals de bescherming van medewerkers van het Rijk tegen politieke willekeur...”*. Of de normalisering een groot effect heeft op de mobiliteit met de markt zullen we wel zien, het zal niet negatief daarop uitwerken. Maar de toevoeging dat het voornemen waar minister Plasterk verantwoordelijk voor is bij minister Blok (want die gaat over de Rijksambtenaren) de vraag oproept naar de bescherming van medewerkers van het Rijk tegen politieke willekeur is opvallend. Op welke politieke willekeur zou de minister hier doelen? En gaat hij daar in het kabinet nu ineens een zwaar punt van maken? Het verklaart wellicht waarom er geen schot zit in dit onderwerp.

Eindconclusie: als het gaat om de voortgang van het regeerakkoord op het terrein van de arbeidsverhoudingen, dan is er het afgelopen half jaar niet veel zichtbare vordering gemaakt door dit kabinet. Wel wordt een behoorlijke afslanking gerealiseerd maar die is grotendeel gebaseerd op oude programma's. Met de Hervormingsagenda worden de plannen, althans voorzover het om het Rijk gaat, wel een stuk concreter, zij het dat die agenda nog vrij globaal is en ook nogal wat vragen oproept. Maar ere wie ere toekomt: er ligt nu in ieder geval een voorstel dus de zaak is in beweging